

בס"ד 'קרח' תשפ"ו. שנה ט', גיליון מס. 416 מהדורה מורחבת

"אל תפן אל מנחתם" - לאיזו מנחה הכוונה (במדבר ט"ז, ט"ו)

לאחר שמשה רבנו שולח לקרא לדתן ואבירם והם מסרבים לבא, ומתלוננים בצורה קשה כנגד משה, נאמר בפסוק ט"ו :

(יג) **הַמַּעֲט כִּי הֶעֱלִיתֶנּוּ מֵאֶרֶץ זֶבֶת חֶלֶב וְדִבַּשׁ לְהַמִּיתֶנּוּ בַּמִּדְבָּר, כִּי תִשְׁתָּרֵר עֲלֵינוּ גַם הַשְּׁתָּרֵר.**

(טו) **וַיַּחֲר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל ה' אֵל תִּפְּן אֶל מִנְחָתָם, לֹא חֲמֹר אֶחָד מֵהֶם נִשְׁאַתִּי וְלֹא הִרְעֵתִי אֶת אֶחָד מֵהֶם.**

ויש לדון בפסוק זה בשלושה עניינים :

ענין א' - "ויחר למשה מאד" - יש לברר, מדוע אחר דברי דתן ואבירם חרה למשה מאד יותר מאשר אחר דברי קרח ועדתו. כי שם בפסוק ד' רק נאמר : **"וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל פָּנָיו"**, ומסביר 'רשב"ם' שמשה התפלל עליהם, ואחרים מסבירים מפני הבושה שחשדו אותו, אך לא נאמר שחרה למשה מאד.

סיבה א' - בגלל שלא ענה להם - ב'מדרש רבה' (במדבר י"ח, י"י) מובא ההסבר : **"ויחר למשה. למה, שאדם הדן עם חבריו ומתווכח ומשיבו יש לו נחת רוח, ואם אינו משיבו יש לו צער"**.¹ ונראה בהבנת הדברים, שאם השני עונה לו, אז זה מראה שהוא מתייחס לדבריו ועונה עליהם לחיוב או לשלילה, ויש דו שיח בו הוא יכול להשפיע עליו לקבל את עמדתו. אך אם השני לא עונה לו, אין לו יכולת להשפיע עליו, וזה גם מראה שהוא מתבצר בעמדתו, ואפילו עונה מעוניין בשום דו שיח אתו, וזה גרם לו לצער.

וכן 'הרע"ב' בהסבירו את 'רש"י' הבין שההבדל בין שני המקרים, שדתן ואבירם לא השיבו לו : **"ויחר למשה נצטער הרבה, משל לאדם שדן עם חברו וכו"**² פ"י דקשה לו לרש"י - למה לא חרה למשה עד עכשיו, שמן הדין היה לו לכעוס עליהם בתחלה, כשאמר לו **ומדוע תתנשאו על קהל ה'.** לכך פירש שחרה לו מפני שלא השיבוהו דבר".

אך בעצם הם כן השיבו לו בפסוקים י"ב - י"ד, ועל זה עונה **'הרע"ב'** שאין להגדיר את דבריהם כתשובה : **"ואעפ"י שדתן ואבירם השיבוהו לא נעלה המעט כי העליתנו, אין אלו אלא דברי קנטורין ואין תוכחת כדרך אדם המתווכח עם חברו"**.

אך **'המזרחי'** מסביר שקרח הוא שלא השיב למשה : **"שלא היה קרח משיבו על דבריו. וזה שאמר, "משל לאדם" כו"**. ויתכן, ש'המזרחי' מייחס זאת לקרח, כי דתן ואבירם כן השיבוהו, אך קשה על פירושו כי המדרש מוסב על הפסוק **ויחר למשה' ופסוק זה מוסב על דתן ואבירם ולא על קרח.** וכן דעת **'מלבי"ם'** : **"ויחר למשה, על שאמרו לו שרוצה להשתרר עליהם"**.

1. אמנם, הפועל 'חרה' בדרך כלל משמעותו **'כעס'**, אך גם **'המדרשים'** וגם **'רש"י'** מפרשים כאן את הפועל **'ויחר למשה'** שמשה **'הצטער'**. ונראה שבגלל הצירוף **ויחר למשה'** קשה לפרש זאת מלשון כעס. וכן מדגיש בעל **'העמק דבר'** : **"ויחר למשה. נצטער הרבה ואינו מלשון כעס"**. ויש להבין את משמעות תרגום **'אונקלוס'** - **ותקף למשה'**, כי בדרך כלל משמעותו **'התחזק'** או **'התגבר'**, ולא ברור מה משמעותו כאן.

2. **'רע"ב'** מצטט את **'רש"י'** : **"ויחר למשה נצטער הרבה, משל לאדם שדן עם חברו וכו"**. וקשה על ציטוטו, כי **'רש"י'** שלפנינו כתוב : **"ויחר למשה מאד - נצטער עד למאוד"**, ולא מופיע ההמשך שהבאנו אותו לעיל מהמדרש. אך **'ב'פירושי רש"י על התורה'** בעריכת **'הרב חיים דוב שעוועל'** מביא שזה היה הנוסח שמופיע בדפוס הראשון של **'רש"י'**, וכנראה נוסח זה היה לפני **'הרע"ב'**.

סיבה ב' - בגלל שהאשימוהו בשררה, ושלא יבואו למבחן הקטורת - ר' יוסף בכור שור' מביא שתי סיבות : "ויוחר למשה מאד. על שהיו אומרים כי שררה היה נוהג עליהם ושלא יבאו להבחנה".

לגבי הסיבה השניה יש לומר שהדבר מובן, שהבחנה של הקטורת אמורה להראות לכל העם, במי ה' בחר ובמי ה' לא בחר, אך אם הם לא יבואו, אז לא תהיה הוכחה לכך שה' לא בחר בהם, ולכן הצטער מאד.

אך לגבי הסיבה הראשונה שהאשימו את משה שנהג עליהם בשררה, אמנם מובן מדוע הצטער מאד על כך, כי הרי הוא היה ההיפך מחיפוש שררה, אלא שיש לברר מה ההבדל בין דבריהם לדברי קורח ועדתו שאמרו להם : **"ומדוע תתנשאו על קהל ה'?"**. כי תרגום **'אונקלוס'** מתרגם את שתי הטענות בצורה דומה. את טענת קרח ועדתו - **'תתנשאו'** הוא מתרגם - **'מתרברבין'**, וגם את טענת דתן ואבירם - **'כי תשתרר עלינו גם השתרר'** הוא מתרגם בצורה דומה - **'ארי אתרברבת עלנא אף אתרברבא'**.

ונראה לומר, שיש להבדיל בין שתי הטענות הללו. קרח ועדתו מתלוננים - **'ומדוע תתנשאו'**, כלומר, מדוע אתם חושבים שאתם נמצאים בדרגה רוחנית גבוהה יותר מאתנו. ואילו דתן ואבירם טוענים שמשה משתרר עליהם במובן שהוא שולט עליהם.

ונראה שזו בעצם דעתו של **'רבי יוסף בכור שור'** כי על טענת קרח ועדתו הוא מסביר : **"ומדוע תתנשאו על - הקהל, לומר אתם כהנים ולא הם**. ומתוך תשובתו של משה שאמר להם **"ובקשתם גם כהונה"**, אתה למד שעל הכהונה היה מערער". ומשמע שלא התלוננו על השררה אלא על הדרגה הרוחנית. ואילו על טענת דתן ואבירם הוא הסביר שהתלוננו שמשה נוהג בשררה עליהם.

וכן מסביר בעל **'אור החיים'** הקדוש את טענת קרח ועדתו : **"ואומרו ומדוע וגו' - פירוש למה אתם מוסיפין היכר הרוממות לעצמיכם עליהם, הכוונה בזה שהם אומרים שאיש ישראל הקרב לגדר שעומד בו אחרון חייב מיתה, זו יפליג הנשיאות על קהל ה', ואין ראוי לזלזל כל כך בקהל קדוש קרובי אל עליון לפסלם לבלתי הקרב לעבוד לה' אלהיהם"**. כלומר, רוממות רוחנית מעל העם, ולא שררה על העם כטענת דתן ואבירם.³

סיבה ג' - כי הבין שהם שונאים אותו - 'מהר"י קארו' מסביר, שקרח היה לוי ורצה כהונה, אך דתן ואבירם היו ישראלים, אז מה הם רצו. אלא אמר משה כנראה שהם שונאים אותי שנאה ישנה ממצרים כשראיתי אותם ניצים, ואמרתי לרשע למה תכה רעך. ובזה לא הרעותי לאחד מהם, גם לזה שרצה להכות, וכאשר הייתי צריך בגללם לברוח ממצרים, אף אחד מהם לא נתן לי חמור שארכב עליו. ולפי זה מובן מדוע משה שלח לקרא להם, ואח"כ הוא עצמו הלך אליהם, בכדי שלא יאמרו ישראל, שמשה שומר משטמה עליהם. ולכן היה בצער גדול כי שנאו אותו ללא סיבה מוצדקת.

ענין ב' - "ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם" - יש לברר, לאיזו מנחה מתכוון משה. גם **'ב'מדרש רבה'** (במדבר י"ח, יז) תמה על כך ומעלה שני בקשות אחרות שהיה משה צריך לבקש מה' : **"אל תפן אל מנחתם. אל תקבלם בתשובה היה צריך למקרא לומר, אל תפן אל עבודתם. מהו אל מנחתם"**.

'אונקלוס' מתרגם : **"ואמר קדם ה' לא תקבל ברעוא קרבנהון"**, אך לא ברור לאיזה קרבן הוא מתכוון, כי זה ביטוי מאד כללי. **'יונתן'** מתרגם : **"ואמר קדם ה' בבעו מינך**

3. בעל **'צור המור'** מסביר את פשר הצער של משה : **"ויוחר למשה מאד. כי לא די שלא רצו לעלות אלא שדברו כנגדו, ועשו אותו כמו מסית ומדיח"**.

לא תסתכל לדורון דידהון", אך גם מונח זה לא ברור, לאיזה דורון הוא מתכוון. יש א"כ קושי בהבנת משפט זה, וכמו שאומר **'רש"ר הירש'**: "הבנת המשפט הזה נתקלת בקשיים מרובים". ונראה להלן מספר הסברים שהעלו הפרשנים השונים.

הסבר א' - חלקם בקרבן המנחה - 'מדרש רבה' מסביר כפשוטו שהכוונה לקרבן מנחה שהקריבו בני ישראל בכל יום, ויש להם חלק באותה מנחה, שנאמר 'מלבד עולת התמיד ומנחתה', ומשה ביקש שהאש לא תאכל את החלק שלהם.

הסבר ב' - הקטורת שיקטירו למחרת - 'רש"י' מסביר בתחילה שלפי פשוטו הכוונה לקטורת שיקטירו מחר, ואח"כ מביא את דברי **המדרש**. ומסביר בעל **'שפתי חכמים'** **ש"רש"י** הביא גם את **המדרש**, כי היה קשה לו בהסבר הראשון שהכוונה לקטורת, כי בפסוק כתוב **'מנחתם'** והקטורת אינה מכוונה מנחה, אלא הכוונה למנחה שהיו מביאים ביחד עם קרבן התמיד.

הסבר ג' - קרבן שיקריבו ותפילה שיתפללו - 'רמב"ן' לא מקבל את פירוש **'רש"י'** ואומר: **"ואינו נכון בעיני שיהיה על הקטרת"**. ומסביר, שמה מדבר על דתן ואבירם, והם לא היו בתוך העדה הנועדים להקטיר קטרת. אלא שהם רצו בכהונה בשביל להקריב קרבן, ולכן משה ביקש מה' שלא יפן אל הקרבן שלהם, וגם לא אל התפילה שיתפללו אליך. ומסביר שכל הקרבנות וגם התפלה יקראו מנחה. ומחזק דעתו **'ב'אונקלוס'** שמתרגם בצורה כללית - **'קרבנהון'**, והכוונה לכל דבר שיקריבו.

אך **'המזרחי'** דוחה את טענת **'רמב"ן'** ואומר, שלדעת **'רש"י'** דברי משה - 'אל תפן אל מנחתם' אינו מוסב על דתן ואבירם אלא על קרח ועדתו. ואמנם דברי משה מובאים לאחר שדתן ואבירם לא רצו לעלות אליו, אך בעקבות דבריהם חרה אפו על קרח ועדתו, וביקש מה' לא יפן אל הקטורת שיקריבו מחר.⁴

הסבר ד' - המנחה המיוחדת שהקריבו דתן ואבירם - 'אבן עזרא' מסביר שהעולה והמנחה מאריכה אף גם על הרשעים, ודתן ואבירם היו אנשים גדולים **והקריבו מנחה קודם המעשה הזה**. ועל זה מבקש משה מה' שלא יפן אל מנחתם.

ונראה לומר, שאינו מפרש כפירוש **המדרש**, כי בפסוק כתוב **'מנחתם'** כאילו זו מנחה מיוחדת שלהם, ואילו לפי **המדרש** מדובר על חלקם במנחה הרגילה שהקריבו בני ישראל בכל יום.

הסבר ה' - המנחה שהקריבו הנשיאים בחנוכת המזבח - 'רבנו בחיי' תמה על המפרשים שבתפילה זו התפלל משה רק כנגד דתן ואבירם. ושואל, למה שיתפלל רק עליהם הרי הם לא היו עיקר. ועוד, שלא ידע להם איזו שהיא זכות שבגללה יצטרך לפחד מהם. ועוד, שהיה צריך להתפלל על כולם שיקבלו עונש שווה. ולכן מסיק שמה שהתפלל על הנשיאים שהיו עיקר המאתיים וחמישים איש, והכוונה לקרבן שהקריבו בחנוכת המזבח, כל אחד מהם קערה ומזרק שניהם מלאים סולת בלולה בשמן למנחה, והיתה להם זכות גדולה במנחה זו, ולכן ביקש שלא תעמוד להם הזכות של - **'מנחתם'**.

הסבר ו' - לתפילת המנחה שלהם - בעל 'שפתי כהן' מביא שיש מי שפירש, שבאותו זמן היה עת תפילת מנחה, כי הוא אמר - **'בוקר ויודע ה'**, ולכן כשהגיע עת המנחה שהיא עת התחלת הדין לעשות עמהם דין, וביקש שאם יתפללו לפניך אל תפן לתפילתם, כי תפילת שיכור תועבה, והם שיכורים בחמת המחלוקת.

4. **'מלבי"ם'** דוחה את טענת **'רמב"ן'** על **'רש"י'**, ואומר שבהחלט יתכן שכאשר משה רבנו אמר להם שיקטירו קטורת, התכוון בהתחלה גם על דתן ואבירם.

גם בעל '**תפארת יהונתן**' מצדד בהסבר זה, ומוסיף הסבר, שאמרו חז"ל - לעולם יהיה אדם זהיר בתפלת מנחה, שאף אליהו לא נענה רק במנחה. וההסבר לכך הוא, שאת תפילות שחרית ומעריב תקנו אברהם ויעקב, והם לא היו מתפללים על הרשעים, אלא אמרו ימחו על קידוש השם, אבל יצחק התפלל אף בעד רשעים כאמרם אברהם לא ידענו וכו'. ולכך אליהו שהתפלל אז בעד ישראל שלא היו זכאים לא נענה אלא בתפלת מנחה. **ועוד**, שכל הקרבנות מפעילים רק את מידת הרחמים ולא את מידת הדין, אבל קרבן מנחה שמביא העני בלב נשבר, זבחי אלקים רוח נשברה, פועל גם על מידת הדין. ולכן ביקש משה אל תפן אל מנחתם, כי בקרבן מנחה יש כח לפעול גם לטובת רשע.

הסבר ז' - אל תקבל את חזרתם בתשובה - בספר '**תורת משה לחת"ס**' מביא פירוש נוסף, שמשה מבקש מה' שאם אולי יחזרו בתשובה כמו בני קרח אז שלא יקבל את חזרתם בתשובה. וקורא לזה '**מנחתם**' כי התשובה ערבה לה' כמנחה. והסיבה לכך, כי המוציא שם רע על חברו אינו צריך למחול לו, והם הוציאו עליו שם רע כאילו קיבל מהם חמור אחד, באומרם כי תשתרר עלינו גם השתרר.

הסבר ח' - אל תפנה אל המנחות והדורונות שלפעמים שולחים למשה - '**אברבנאל**' מסביר, שמשה הצטער על כך שטענו שהוא משתרר עליהם, דבר שכלל לא נכון, ועובדה שאפילו חמור אחד לא לקח מהם כאשר הלך ממדין אל פרעה והיה ראוי שיתנו לו חמור לרכיבה, ולא לקח מהם והלך ברגל. לכן הוא פונה לה' ואומר לו, שלא יפנה אל המנחות והדורונות שהם לפעמים שולחים לו כדרך האוהבים, כי זה אינו שררה, כיון שהם מעצמם היו שולחים אותו, אבל הוא בדרך שררה לא לקח מהם שום דבר.

ענין ג' - "לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעתי את אחד מהם" - יש לברר, מה משמעות דברים אלו של משה - '**לא חמור אחד מהם נשאתי**'. ולמה רק אח"כ נאמר - '**ולא הרעתי את אחד מהם**', כי לכאורה היה יותר מתאים שהסדר יהיה הפוך. כי 'לא הרעתי' בעצם כבר כולל את זה שלא חמור אחד מהם נשאתי, והיה עדיף שיאמר קודם שלא עשה שום רע לאף אחד, ויביא כדוגמה שלא לקחת מהם חמור, אפילו שהיה מגיע שיתנו לו חמור להליכתו למצרים. ומה הכוונה - '**חמור אחד מהם**', לא לקחתי מהם אפילו חמור אחד, או שלא לקחתי חמור מאחד מהם.

"לא חמור אחד מהם נשאתי" - '**רש"י**' מסביר - '**נטלתי**'. וכן '**ב'מדרש רבה**' (במדבר י"ח, י'): '**"לא חמור אחד מהם נשאתי"** מה שהיה דרכי ליטול לא נטלתי מהם בנוהג שבעולם אדם שהוא עושה בהקדש נוטל שכרו מן ההקדש ואני בשעה שהייתי יורד מן מדין למצרים היה דרכי ליטול מהן חמור שבשביל צרכיהם ירדתי ולא נטלתי"⁵.

ומדוע נאמר '**נשאתי**' ולא '**נטלתי**'? '**אונקלוס**' מתרגם: '**לא חמרא דחד מנהון שחרית**', ו'**רש"י**' מביא אותו ומסביר: '**כך נקראת אנגריא של מלך**'. ומסביר '**ר' רפאל בנימין פוזן**' בספר '**פרשגן**' שלפי זה - '**נשאתי**' במובן של התנשאות וגדולה. וכן אומר '**ריב"א**': '**כלומר שחרית לשון שררה** לא נטלתי שום דבר בשררה וגאות'. ונראה שזו גם כוונת '**חזקוני**' שאומר: '**לא חמור אחד מהם נשאתי** - מוסב א'מדוע תתנשאו'. כלומר, לא התנשאתי עליהם.

גם '**רבי יוסף בכור שור**' מדקדק במילה - '**נשאתי**': '**"לא חמור אחד מהם נשאתי - נטלתי לעשות בה מלאכתי. אי נמי לא על חמור אחד מהם נשאתי משאי עליו"**.

5. בעל ספר '**משכיל לדוד**' שאין הכוונה שהיה יכול לקחת מהם חמור בהליכתו ממדין, שהרי ישראל היו במצרים, אלא הכוונה שהיה יכול אח"כ לבקש מהם שכר החמור ולא ביקש.

חמור של אחד מהם - כך מתרגם 'אוּנְקְלוֹס': "לא חמרא דחד מנהון שחרית". וכן מביא 'רש"י' ממדרש 'תנחומא': "לא חמור אחד מהם נשאתי - לא חמורו של אחד מהם נטלתי"

חמור אחד - כך מסביר 'רמב"ן': "מעולם לא לקחתי מהם אפילו חמור אחד לעשות צרכי כדרך המלכים או השרים, כי זה משפט המלוכה דכתיב (ש"א ח טז) ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו".

וכן מסביר 'רשב"ם' - 'אפילו חמור אחד לא נשאתי מהם'. ומוכיח זאת מהניקוד: "ואם היה נקוד לא חמור אֶחָד מהם (בפת"ח) פתרונו היה **חמור של אחד מהם**". אך מכיוון **שכתוב - 'אֶחָד'**, משמעותו בפשטות שמשה לא לקח אפילו חמור אחד מהם.

סדר הדברים - 'רמב"ן' אומר שמשה התחיל בדבר הקטן שלא לקח אפילו חמור אחד, ואח"כ המשיך ואמר שלא עשה רע לאף אחד.